

FTAMP 371.1. 373.6

DOI: <https://doi.org/10.47344/1774cn45>*Аметхан Жанат^{1*}, Аманкулова Лайла²*^{1,2} Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан*e-mail: janati_888@mail.ru

8-СЫНЫПТА ЗАР ЗАМАН ПОЭЗИЯСЫН ОҚЫТУДА ГЕНЕРАТИВТІ ЖИ ҚОЛДАНУ: ПИЛОТТЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТ

Аңдатпа. Мақалада қазақ әдебиетінің мектеп бағдарламасындағы ең күрделі бөлімдерінің бірі – Зар заман поэзиясын (Шортанбай Қанайұлы, Дулат Бабатайұлы, Мұрат Мөңкеұлы) 8-сынып оқушыларына оқытуда генеративті жасанды интеллекттің (ChatGPT GPT-4o) мүмкіндіктері мен тәуекелдері зерттелген. Зерттеудің мақсаты – ЖИ-ді ұлттық әдебиет сабағында қолданудың дидактикалық тиімділігін және ықтимал қауіптерін эмпирикалық тұрғыдан бағалау. Алматы қаласындағы орта мектепте 6 апта бойы (12 сабақ) квазиэксперименттік дизайндағы пилоттық зерттеу жүргізілді. Эксперименттік топта (n=27) дәстүрлі оқытуға ChatGPT элементі кіріктірілсе, бақылау тобы (n=25) тек дәстүрлі әдістемемен оқытылды. Оқушылардың білім сапасы 6 критерийді қамтитын 10 балдық авторлық рубрикамен бағаланды. Статистикалық талдау Манн-Уитни U-критерийі арқылы жүзеге асырылды. Нәтижелер эксперименттік топта «тарихи контекстті түсіну» (+39 %) және «салыстырмалы талдау» (+48 %) дағдылары бойынша статистикалық маңызды өсім ($p < 0,01$) бар екенін көрсетті. Дегенмен, «дербес пікір» критерийі бойынша айтарлықтай айырмашылық байқалмады ($p > 0,05$), бұл халықаралық ғылымдағы «академиялық тәуелділік» (academic dependency) мәселесімен үйлеседі. Сонымен қатар, зерттеу барысында ЖИ-дің ұлттық-тарихи және мәдени кодтарды түсінбеуіне байланысты галлюцинация (конфабуляция) жағдайлары анықталды. Қорытындылай келе, генеративті ЖИ тиімді қосымша құрал бола алады, бірақ ол үшін мұғалімнің қатаң модерациясы және оқушылардың міндетті фактчекінг жасауы талап етіледі. Мақалада ЖИ-ге тәуелділікті азайту мақсатында нақты промпт үлгілері мен «алдымен өз пікірің – содан кейін ЖИ» стратегиясы ұсынылған.

Түйін сөздер: генеративті ЖИ, Зар заман поэзиясы, сыни ойлау, академиялық тәуелділік, цифрлық дидактика

Кіріспе

Зар заман поэзиясы (Шортанбай Қанайұлы, Дулат Бабатайұлы, Мұрат Мөңкеұлы) қазақ әдебиеті мектеп бағдарламасындағы ең күрделі және көпқабатты бөлімдердің бірі болып табылады. XIX ғасырдың екінші жартысында қалыптасқан бұл ағым отаршылдық саясаттың күшеюі салдарынан туындаған қоғамдық-саяси дағдарысты, рухани құндылықтардың әлсіреуін және ұлттық өзіндік сананың оянуын көркем-философиялық деңгейде бейнелейді. Шығармалар терең символикаға, архаикалық тілдік қабатқа және экзистенциалдық толғанысқа толы.

8-сынып оқушылары үшін бұл материалды меңгеру бірнеше объективті қиындықтармен байланысты: көнерген лексиканы түсіну, XIX ғасырдың тарихи-саяси контекстін игеру және ақындардың лирикалық «мені» мен ұлттық тағдыр арасындағы философиялық байланысты ұғыну [1,2]. Дәстүрлі оқыту әдістемесі көбіне мұғалімнің монологы мен оқушылардың пассивті қабылдауына әкеліп, мәтіннің терең семантикалық қабаттарын ашуды қиындатады.

Бүгінгі таңда жасанды интеллект (ЖИ) білім беру ортасын түрлендірудің маңызды механизміне айналды. Алайда, гуманитарлық пәндерді, әсіресе ұлттық әдебиетті оқытуда генеративті ЖИ-ді қолданудың эмпирикалық негізі мен мәдени контекстті түсінудегі ЖИ мүмкіндіктері толық зерттелмеген. Осыған байланысты, жаңа цифрлық құралдарды мектеп практикасына тиімді интеграциялау, сондай-ақ оқушылардың сыни ойлауын дамытып,

«академиялық тәуелділігін» болдырмау – қазіргі педагогиканың өзекті проблемасына айналып отыр.

Зар заман әдебиетін дәстүрлі оқыту және оның тарихи-философиялық мәні Б.Д. Жұмақаева [3, 333 б.], М. Қойгелдиев [4, 15 б.], Б. Омарұлы [5, 372 б.], сондай-ақ Э. Телеуова, Б. Салимжанов және С. Иманбаева сияқты ғалымдардың еңбектерінде жан-жақты зерттелген [6; 7; 8]. Сонымен қатар, халықаралық деңгейде ЖИ-дің білім берудегі әлеуеті белсенді талқылануда [9; 10]. Мысалы, Hutson ЖИ-ді мәтінмен жұмыс істеудегі «когнитивтік серіктес» ретінде қарастырса, Рап және т.б. адам мен ЖИ-дің өзара әрекеттесуі аргументация мен аналитикалық пайымдауды жақсартатынын көрсеткен [10, 899-910 б.]. Ал Wang цифрлық жүйелермен жұмыс барысында сыни ойлаудың маңыздылығын айқындаған [11, 899-910 б.]. Отандық зерттеушілер Р. Сабдалиева және т.б. әдеби мәтіндерді талдауда адам мен ЖИ өзара әрекеттесуінің жаңа педагогикалық парадигмасын зерттеп, ЖИ-дің ұлттық-мәдени кодтарды бұрмалау (галлюцинация) қаупін атап өткен [12, 899-910 б.]. Дегенмен, бұл теориялар мен халықаралық тәжірибені мектепте қазақ әдебиетін оқыту процесіне бейімдеу бағытындағы эмпирикалық зерттеулер әлі де жеткіліксіз.

Зерттеудің объектісі – 8-сыныпта Зар заман поэзиясын оқыту үдерісі.

Пәні – осы үдерісте генеративті жасанды интеллект (ChatGPT GPT-4o) технологияларын қолданудың дидактикалық мүмкіндіктері мен тәуекелдері.

Зерттеудің мақсаты – Зар заман поэзиясын оқытуда ChatGPT платформасын қолданудың тиімділігін, оқу нәтижелеріне әсерін және ықтимал шектеулерін пилоттық эксперимент арқылы анықтау және мұғалімдерге практикалық ұсыныстар әзірлеу.

Міндеттері: (1) Зар заман поэзиясын оқытудың қазіргі әдістемелік проблемаларын және ЖИ-дің халықаралық тәжірибесін талдау; (2) Эксперименттік және бақылау топтары арқылы ЖИ-дің оқу нәтижелеріне әсерін эмпирикалық бағалау; (3) ЖИ-дің ұлттық-мәдени контексті интерпретациялаудағы шектеулерін (галлюцинация) анықтау; (4) Оқушылардың академиялық тәуелділігін азайтуға бағытталған промпт-модельдер жүйесін әзірлеу.

Зар заман поэзиясы қазақ әдебиеттану ғылымында жан-жақты зерттелген ағым болғанымен [3,4,5,6,7,8], оны мектепте оқыту мәселесіне цифрлық технологиялар тұрғысынан қараған зерттеулер әлі жеткіліксіз. Соңғы жылдары генеративті ЖИ-дің әлеуеті әлемдік және отандық ғылымда белсенді талқылануда [9,10,11]. Дегенмен, ұлттық әдебиет контекстінде ЖИ-ді қолданудың эмпирикалық негізі ғылыми олқылық болып қалып отыр. Осы олқылықты толтыру – ұсынылып отырған зерттеудің негізгі міндеті.

Әдістер мен материалдар

Зерттеу Алматы қаласындағы орта мектептің 8-сыныптары базасында пилоттық эксперимент форматында, квазиэксперименттік дизайнымен жүргізілді. Эксперименттік жұмыс 2025-2026 оқу жылының II тоқсанында 6 апта бойы (барлығы 12 сабақ) өтті. Топтарды кездейсоқ іріктеу қолданылмағанымен, бастапқы тестілеу (пре-тест) арқылы эксперименттік (8А сыныбы, n=27) және бақылау (8Б сыныбы, n=25) топтарының бастапқы дайындық деңгейінің салыстырмалы теңдігі қамтамасыз етілді.

Зерттеу материалдары ретінде Шортанбай Қанайұлының «Зар заман», Дулат Бабатайұлының «Өсиет» және Мұрат Мөңкеұлының «Үш қиян» өлеңдері алынды. Бұл шығармалар Зар заман поэзиясының негізгі тақырыптық-идеялық және көркемдік ерекшеліктерін толыққанды бейнелейді.

Бақылау тобы дәстүрлі әдістеме бойынша оқытылды: мәтінмен жұмыс, мұғалімнің тарихи-әдеби түсіндірмесі, конспект жазу, топтық талқылау және жазбаша тапсырмалар. Эксперименттік топта дәстүрлі оқытуға генеративті жасанды интеллект (ChatGPT GPT-4o) элементі кіріктірілді. Оқушылар көнерген сөздер мен тіркестердің мағынасын ашу, үш ақынның «заман» образын салыстырмалы талдау, поэтикалық тәсілдердің (эпифора, метафора, интонация) қызметін анықтау үшін промпт құрастырды және ЖИ ұсынған жауаптарды оқулықпен салыстыра отырып фактчекинг жүргізді.

Оқушылардың білім сапасы мен дағдыларын бағалау үшін автор әзірлеген 10 балдық рубрика қолданылды (Кесте 1). Рубриканың мазмұндық валидтілігін қамтамасыз ету үшін ол екі тәуелсіз сарапшы (қазақ әдебиеті әдіскері және педагогика ғылымдарының кандидаты) тарапынан бағаланды. Бағалаушыаралық сенімділік Коэннің каппа коэффициентімен тексерілді ($\kappa = 0,84$), бұл жоғары келісімділікті көрсетеді. Сонымен қатар, рубриканың ішкі консистенттілігі Кронбахтың альфа коэффициентімен бағаланды ($\alpha = 0,81$).

Кесте 1. Зар заман поэзиясын меңгеруді бағалаудың 10 балдық авторлық рубрикасы

№	Бағалау критерийлері	Төмен деңгей (1-3 балл)	Орташа деңгей (4-7 балл)	Жоғары деңгей (8-10 балл)
1	Мәтін мазмұнын түсіну	Көнерген сөздердің мағынасын түсінбейді, мәтін мазмұнын үстірт қабылдайды.	Мәтін мазмұнын жалпылай түсінеді, бірақ кейбір архаизмдерді қате интерпретациялайды.	Мәтін мазмұнын толық түсінеді, көнерген лексиканың мағынасын дәл ашып көрсетеді.
2	Тарихи контекстті байланыстыру	Өлеңді XIX ғасырдағы отаршылдық саясатпен және тарихи оқиғалармен байланыстыра алмайды.	Тарихи контекстті ішінара біледі, бірақ ақынның мұңы мен саяси жағдайдың байланысын толық ашпайды.	Шығарманы сол дәуірдің тарихи-саяси жағдайымен терең байланыстырып, негізді талдайды.
3	Поэтикалық тәсілдерді тану/талдау	Эпифора, метафора сияқты көркемдегіш құралдарды таба алмайды.	Көркемдегіш құралдарды табады, бірақ олардың мәтіндегі эмоционалдық қызметін түсіндіре алмайды.	Поэтикалық тәсілдерді дәл танып, олардың идеяны ашудағы қызметін терең талдайды.
4	Салыстырмалы талдау жасау	Үш ақынның шығармаларындағы ортақ мотивтерді тауып, салыстыра алмайды.	Ақындар шығармаларындағы ұқсастықтарды атайды, бірақ терең логикалық салыстыру жоқ.	Үш ақынның «заман» образын логикалық каркаспен (тезис-мысал) жоғары деңгейде салыстырады.
5	Дербес пікір білдіру	Өз пікірі жоқ, тек дайын мәліметті (немесе ЖИ жауабын) қайталайды.	Өз пікірін білдіруге тырысады, бірақ аргументтері әлсіз немесе басқалардың пікіріне тәуелді.	Өзіндік позициясы айқын, аргументтері нақты және тәуелсіз сын-көзқарасы қалыптасқан.
6	Сыни бағалау (фактчекинг)	Ақпаратты (оның ішінде ЖИ жауабын) сыни тұрғыдан бағаламай, бірден қабылдайды.	Ақпараттың дұрыс-бұрыстығына күмән келтіреді, бірақ фактчекингті толық жасай алмайды.	ЖИ ұсынған жауаптарды немесе басқа да мәліметтерді оқулықпен салыстырып, терең фактчекинг жасайды.

Рубрика 6 критерийді қамтыды: мәтін мазмұнын түсіну, тарихи контекстті байланыстыру, поэтикалық тәсілдерді тану және талдау, салыстырмалы талдау жасау, дербес пікір білдіру және сыни бағалау. Өлшеу пре-тест және пост-тест арқылы екі рет жүргізілді.

Деректердің қалыпты үлестірімге сәйкестігін тексеру мүмкіндігі шектеулі болғандықтан (шағын іріктеме), бейпараметрлік статистика қолданылды. Екі тәуелсіз топтың қорытынды нәтижелерін салыстыру үшін Манн-Уитнидің U-критерийі (Mann-Whitney U test) пайдаланылды. Статистикалық маңыздылық $p < 0,05$ деңгейінде бағаланды. Бұл тест шағын іріктемелерде және қалыптылық болжамы орындалмаған жағдайда топтар арасындағы айырмашылықты бағалауға арналған. Статистикалық маңыздылық $p < 0,05$ деңгейінде бағаланды. Әсер көлемі r (rank-biserial correlation) формуласымен есептелді: $r = 1 - (2U)/(n_1n_2)$. Деректерді өңдеу және талдау SPSS 26 және Microsoft Excel бағдарламаларында жүзеге асырылды.

Зерттеу мектеп әкімшілігінің рұқсатымен және оқушылардың ата-аналарынан алынған жазбаша келісім негізінде өткізілді. Қатысушылар кәмелетке толмағандықтан, ата-аналардың келісімінен бөлек оқушылардың өздерінен де саналы келісім (assent) алынды.

Қатысушыларға зерттеу мақсаты, процедурасы және қатысу еріктілігі толық түсіндірілді. Барлық жиналған деректер анонимді түрде өңделді, оқушылардың жеке басын анықтайтын мәліметтер жарияланбады. Зерттеу этикалық нормаларға сәйкес жүргізілді. Зерттеу барысында қандай да бір этикалық бұзушылық орын алмағаны «Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті» КеАҚ Ғылыми әдеп жөніндегі комитетінің қорытындысымен расталды (13.05.2026 ж.).

Таңдалған әдіснама пилоттық зерттеудің мақсаттарына – ЖИ-дің дидактикалық әсерін бағалауға және нақты тәуекелдерді анықтауға – толық сәйкес келеді және зерттеудің ішкі валидтілігін қамтамасыз етеді.

Нәтижелер және оларды талдау

Пилоттық эксперименттің қорытынды бақылау нәтижелері Кесте 2-де ұсынылған.

Кесте 2. 8-сынып оқушыларының Зар заман поэзиясын меңгеру деңгейінің динамикасы және топтар арасындағы салыстырмалы талдау (10 балдық шкала)

Бағалау көрсеткіші	Бақылау тобы (n=25)	Эксперименттік топ (n=27)	Топтар арасындағы айырмашылық
	Бастапқы → Қорытынды (SD)	Бастапқы → Қорытынды (SD)	Манн-Уитни U, p, r
Мәтінді түсіну	6,2 → 6,8 (0,5)	6,1 → 7,8 (0,6)	U = 215, p = 0,031, r = 0,30
Тарихи контекст	5,5 → 6,2 (0,7)	5,4 → 7,5 (0,5)	U = 148, p = 0,003, r = 0,47
Поэтикалық талдау	6,0 → 6,5 (0,6)	5,9 → 7,3 (0,5)	U = 201, p = 0,019, r = 0,34
Салыстырмалы талдау	4,9 → 5,4 (0,6)	4,8 → 7,1 (0,6)	U = 129, p = 0,001, r = 0,53
Дербес пікір	6,4 → 6,7 (0,5)	6,3 → 6,9 (0,7)	U = 289, p = 0,24, r = 0,14
Сыни бағалау (фактчекинг)	5,7 → 6,1 (0,6)	5,6 → 7,9 (0,5)	U = 112, p < 0,001, r = 0,58

Эксперимент нәтижелері екі топта да оң динамиканың бар екенін көрсетті, алайда эксперименттік топта өсім айқын жоғары және тұрақты болды. Манн-Уитни U-критерийінің нәтижелері бойынша эксперименттік топ тарихи контекст (U = 148, p = 0,003, r = 0,47) және салыстырмалы талдау (U = 129, p = 0,001, r = 0,53) критерийлері бойынша бақылау тобынан статистикалық маңызды деңгейде озып тұр. Сыни бағалау (фактчекинг) дағдысы бойынша да

айқын өсім байқалды ($U = 112$, $p < 0,001$, $r = 0,58$). Бұл нәтижелер генеративті ЖИ-дің (ChatGPT GPT-4o) күрделі тарихи-философиялық мәтіндерді түсінуге және үш ақынның шығармаларын салыстырмалы талдау дағдыларын қалыптастыруға оң әсер ететінін көрсетеді. Дегенмен зерттеу дизайнында толық рандомизация қолданылмағанын ескерсек, бұл байланысты қатаң себеп-салдарлық тұрғыда емес, корреляциялық үрдіс ретінде қарастырған жөн.

Сандық көрсеткіштердің артында тұрған когнитивтік процестерді тереңірек түсіну үшін оқушылардың ЖИ-мен өзара әрекеттесуінің нақты мысалдарын сапалық тұрғыдан талдау маңызды.

1-кейс. Рөлдік промпт және тарихи контекстті түсіну (+39 % өсім).

Тарихи контекстті игеру мақсатында оқушыларға мынадай рөлдік промпт ұсынылды: «Сен XIX ғасырдағы қазақ даласын зерттеп жүрген тарихшысың. Дулат Бабатайұлының "бозды ел" метафорасын сол дәуірдің саяси-әлеуметтік жағдайымен байланыстырып, тек 3 қысқа сөйлеммен сипатта». ЖИ-дің генерациялаған тарихи стилизациясы оқушыларға бұл метафораның артында отарлық саясаттан туындаған халықтың рухани тоқырауы мен күйреуі жатқанын визуалды түрде елестетуге көмектесті. Бұл оқушылардың эсселерінде тарихи контекстті байланыстырудың сапасын күрт арттырды.

2-кейс. Салыстырмалы талдау дағдысындағы күрт секіріс (+48 % өсім).

Сапалық бақылау көрсеткендей, бұл өсім ЖИ-дің логикалық құрылымдау мүмкіндігіне тікелей байланысты болды. Оқушылар үш ақынның шығармаларындағы «заман» образын салыстыру үшін ЖИ-ге жүгінгенде, нейрожелі жауаптарды жүйелі түрде ұсынды (тезис – антитезис – мысал – түсіндіру құрылымымен) [12, 899-910 б.]. Оқушылар осы дайын логикалық каркасты қабылдап, оны өздерінің талдау жұмыстарына сәтті бейімдей алды.

3-кейс. ЖИ галлюцинациясы және фактчекинг.

Эксперименттегі ең құнды эпизод – ЖИ-дің ұлттық-тарихи кодтарды бұрмалауы болды. Шортанбай Қанайұлының «Дін мен ғылым іздеп тапқан жанда жоқ» деген жолдарын талдау кезінде ChatGPT бұл мотивті «XIX ғасырдағы медреселердің жаппай жабылуымен» байланыстырды. Бұл – тарихи дәлсіздік (галлюцинация), себебі ақынның мұңы отаршылдық саясатпен байланысты еді. Осы тұста оқушылар ЖИ жауабын мектеп оқулығымен салыстырып (сыни бағалау промпты), қатені түзетті. Бұл оқушылар үшін құнды педагогикалық триггерге айналып, дайын ақпаратты сыни бағалау (фактчекинг) дағдысын іс жүзінде қалай дамытатынын көрсетті. Кесте 2-дегі «сыни бағалау» критерийі бойынша эксперименттік топтың жоғары нәтижесі (7,9 балл) осы тәжірибенің тікелей әсері болып табылады.

Зерттеуімізде байқалған «салыстырмалы талдау» дағдысының күрт өсуі Р. Сабдалиева және т.б. (2025) жүргізген зерттеудің тұжырымымен толық үйлеседі [12, 899-910 б.]. Олардың зерттеуі ЖИ-дің мәтінді логикалық құрылымдау қабілеті (тезис – антитезис – мысал – түсіндіру) студенттердің аргументациясын және аналитикалық пайымдауларын едәуір жақсартатынын дәлелдеген [12, 899-910 б.]. Алайда, «дербес пікір» критерийі бойынша статистикалық маңызды өсімнің болмауы ($U = 289$, $p = 0,24$, $r = 0,14$) халықаралық ғылыми дискурста кеңінен талқыланып жүрген «академиялық тәуелділік» (academic dependency) мәселесімен үйлеседі, дегенмен статистикалық маңызды айырмашылықтың болмауы бұл құбылыстың дәлелі емес, тек соған сай келетін бақылау ретінде түсіндірілуі тиіс. Р. Сабдалиева және т.б. ЖИ-ді оқу процесіне енгізудің сәттілігі тікелей білім алушылардың сыни ойлау деңгейіне тәуелді екенін атап өтеді [12, 899-910 б.]. Біздің тәжірибемізде оқушылар ЖИ-дің авторитетіне арқа сүйеп, дайын жауаптарды сыни тұрғыдан өңдемей қабылдауға бейім болғандықтан, олардың өзіндік пікір білдіру дағдысы баяу дамыды. Сонымен қатар, ЖИ-дің ұлттық-тарихи контексті толық түсінбеуі (галлюцинация) отандық және халықаралық зерттеулер арасындағы ең маңызды байланыс нүктесін көрсетті. Сабдалиеваның (2025) зерттеуінде студенттер: «ЖИ біздің мәдениетіміздің ерекшеліктерін ескермейді, сондықтан мәтіндерді қате түсіндіруі мүмкін», – деп қауіп білдірген еді [12, 899-910 б.]. Бұл қауіп біздің мектеп оқушыларымен өткізген экспериментімізде (медреселердің жабылуы туралы

галлюцинация мысалында) нақты кейс ретінде көрініс тапты, дегенмен жалғыз эпизодқа сүйенген бұл байқауды жалпылама тұжырым емес, болашақ зерттеуге негіз болатын бағыт ретінде қарастырған жөн.. Жаһандық ЖИ жиі жауаптарды жалпылайтыны және нақты елдердің мәдени контекстін түсінбейтіні халықаралық зерттеушілердің еңбектерінде де көрсетілген [9,10,11]. Оқушылардың ЖИ-ге тәуелділігін азайту үшін «алдымен өз пікірің – содан кейін ЖИ» стратегиясына негізделген аналитикалық, рөлдік және сыни бағалау промттарын қолдану ұсынылады.

Бұл пилоттық зерттеудің белгілі бір объективті шектеулері бар. Біріншіден, іріктеме көлемінің шағын болуы (барлығы 52 оқушы) және эксперименттің тек Алматы қаласындағы бір мектеп базасында өтуі алынған нәтижелерді жалпы ұлттық деңгейде генерализациялауға кедергі келтіреді. Екіншіден, топтарды кездейсоқ іріктеу (рандомизация) толық жүзеге аспады. Үшіншіден, тәжірибе қысқа мерзімді (6 апта) қамтыды және тек бір ғана модель (ChatGPT GPT-4o) қолданылды. Аталған шектеулерге қарамастан, бұл зерттеу – қазақ ұлттық әдебиетін оқытуда генеративті ЖИ-ді қолданудың алғашқы эмпирикалық негіздерінің бірі болып табылады. Басты ғылыми үлес – ЖИ жүйелерінің ұлттық-тарихи және мәдени кодтарды түсінудегі шектеулілігін (галлюцинация феноменін) нақты эмпирикалық тұрғыдан дәлелдеуі. Сонымен қатар, мақалада оқушылардың «академиялық тәуелділігін» болдырмау үшін нақты практикалық механизм – ЖИ-ді бәрін білетін «оракул» ретінде емес, «электронды рецензент» ретінде қарастыру стратегиясы ұсынылды.

Қорытынды

Пилоттық эксперимент нәтижелері генеративті жасанды интеллекттің (ChatGPT GPT-4o) 8-сынып оқушыларына Зар заман поэзиясын оқытуда айтарлықтай дидактикалық потенциалға ие екенін көрсетті. Эксперименттік топта тарихи контекстті түсіну (+39 %, $U = 148$, $p = 0,003$, $r = 0,47$) және салыстырмалы талдау (+48 %, $U = 129$, $p = 0,001$, $r = 0,53$) дағдылары бойынша статистикалық маңызды өсім тіркелді. Сыни бағалау (фактчекинг) критерийі бойынша да күшті әсер байқалды ($r = 0,58$). Бұл нәтижелер ЖИ-дің күрделі тарихи-философиялық мәтіндермен жұмысты жеңілдетуге, оқушылардың когнитивтік жүктемесін азайтуға және мәтіндік-тарихи алшақтықты қысқартуға қабілетті екенін көрсетеді.

Дегенмен, зерттеу барысында ЖИ-дің маңызды шектеулері мен тәуекелдері де айқын анықталды. Ең алдымен, «дербес пікір» критерийі бойынша эксперименттік және бақылау топтары арасында статистикалық маңызды айырмашылық болмады ($U = 289$, $p = 0,24$, $r = 0,14$). Бұл оқушылардың ЖИ ұсынған дайын жауаптарға тәуелді болып, өзіндік сыни рефлексия мен дербес ойлау қабілетінің дамуы баяулауы мүмкін екенін көрсетуі ықтимал және халықаралық ғылымдағы «академиялық тәуелділік» (academic dependency) тұжырымдамасымен үйлеседі. Алайда шағын іріктеме мен пилоттық сипатты ескере отырып, бұл тұжырымды бір мәнді дәлел ретінде қарастыруға болмайды; ол тек алдын ала байқау ретінде түсіндірілуі тиіс.

Екіншіден, ЖИ-дің ұлттық-мәдени және тарихи контексті түсінудегі іргелі шектеулілігі (галлюцинация/конфабуляция) Зар заман поэзиясы сияқты терең рухани-идеологиялық астарға ие материалдармен жұмыс істеуде ерекше өзекті болып шықты. Бұл феномен ЖИ-ді мектеп сабағында бақылаусыз пайдалануға болмайтынын анық көрсетеді.

Қорытындылай келе, генеративті жасанды интеллект қазақ әдебиетін оқытуда тиімді қосымша құрал ретінде қарастырылуы мүмкін. Алайда оның нақты тиімділігі толығымен мұғалімнің кәсіби шеберлігіне, промт-инжиниринг сапасына, оқушылардың сыни бағалау дағдыларын жүйелі қалыптастыруға және міндетті фактчекинг процесіне тікелей байланысты. ЖИ-ді «когнитивтік серіктес» ретінде емес, «электронды рецензент» және «ойлауды ынталандырушы» ретінде қолдану стратегиясы ең орынды болып табылады.

Ұсынылған дидактикалық тәсілдер мен промт үлгілерін қазақ әдебиетінің басқа да күрделі бөлімдерін оқытуда (Абайдың «Қара сөздері», Махамбет Өтемісұлының жыраулық поэзиясы, Мұхтар Әуезовтің прозасы) масштабтауға болады. Алайда мұндай масштабтау үшін «алдымен өз пікірің – содан кейін ЖИ» принципі, міндетті фактчекинг, оқушылардың сыни

ойлау дағдыларын жүйелі дамыту және мұғалімдердің ЖИ-мен жұмыс істеу бойынша арнайы біліктілігін арттыру сияқты шарттарды қатаң сақтау қажет.

Болашақ зерттеулердің маңызды бағыты ретінде пилоттық эксперимент нәтижелерін кеңірек аудиторияда ($n \geq 100-150$, бірнеше мектеп, көп орталықтық дизайн) тексеру және ұзақмерзімді әсерін (follow-up) зерттеу қажет. Осылайша, ұлттық әдебиетті цифрлық дәуір талаптарына сай оқытудың теориялық және әдістемелік негізін толыққанды қалыптастыруға мүмкіндік туады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Жұматаева, Ш. (1996). *Дулат Бабатайұлының тәлім-тәрбиелілік идеялары* [Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация]. Алматы.
- 2 Нуртазина, Н. Д. (2008). *Народы Туркестана: проблемы ислама, интеграции, модернизации и деколонизации (на рубеже XIX-XX веков)*. Қазақ университеті.
- 3 Жұмақаева, Б. Д. (2024). *Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі: оқулық*. Lantar books.
- 4 Қойгелдиев, М. (1990, 9 тамыз). Ұлт үшін жаным садаға. «Зар заман», «Оян, қазақ» және тарихи шындық. *Ана тілі*, 15.
- 5 Омарұлы, Б. (2005). «Зар заман» әдебиеті. Елорда.
- 6 Телеуова, Э., & Исакова, Г. (2025). «Зар заман» шығармаларындағы отарланған қазақ ойы мен күйінің әрленуі. *Journal of History*, 116(1).
- 7 Салимжанов, Б., & Ердембеков, Б. (2025). Дулат Бабатайұлы және зар заман ақындарының поэзиясындағы образдар жүйесі. *Вестник Шәкәрім университета. Серия филология*, 3(3), 90-103.
- 8 Imanbaeva, S. S., Sandykbaeva, O. D., & Ashirova, A. T. (2019). «Зар заман» ағымы ақындарының толғауларындағы елдік идеясы. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 173(1), 179-186.
- 9 Hutson, J. (2025). Human-AI collaboration in writing: A multidimensional framework for creative and intellectual authorship. *International Journal of Changes in Education*. <https://doi.org/10.47852/bonviewijce52024908>
- 10 Pan, X., Araujo Oliveira, E., & Ferreira Mello, R. (2025). Exploring human-AI collaboration in educational contexts: Insights from text analysis and authorship identification. In *LAK '25: Proceedings of the 15th International Learning Analytics and Knowledge Conference* (pp. 903-909). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3706468.3706536>
- 11 Wang, Z., & Wang, C. (2025). A posthuman approach to AI literacy. *Computers and Composition*, 76, Article 102933. <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2025.102933>
- 12 Sabdaliyeva, R., Orynkhanova, G., Abildayeva, K., Adilbekova, L., & Auelkhan, K. (2025). Human-AI collaboration in the analysis of literary narratives: A new pedagogical paradigm. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*, 13(4), 899-910. <https://doi.org/10.21533/pen.v13.i4.631>

References

- 1 Jūmataeva, Ş. (1996). *Dulat Babataiūlynyñ tälīm-tärbielilik ideialary* [Pedagogika ğylymdarynyñ kandidaty ğylymi дәрежесін алу үшін дайындалған dissertatsia]. Almaty.
- 2 Nurtazina, N. D. (2008). *Narody Turkestana: problemy islama, integratsii, modernizatsii i dekolonizatsii (na rubezhe XIX-XX vekov)*. Qazaq universiteti.
- 3 Jūmaqaeva, B. D. (2024). *Qazaq ädebietin oqytu ädistemesi: oqulyq*. Lantar books.
- 4 Qoigeldiev, M. (1990, 9 tamyz). Ūlt ūşın janyym sadağa. «Zar zaman», «Oian, qazaq» jäne tarihi şyndyq. *Ana tılı*, 15.
- 5 Omarūly, B. (2005). «Zar zaman» ädebieti. Elorda.

- 6 Teleuova, E., & İskakova, G. (2025). «Zar zaman» şyğarmalaryndağy otarlanğan qazaq oiy men küiiniň ärlenui. *Journal of History*, 116(1).
- 7 Salimjanov, B., & Erdembekov, B. (2025). Dulat Babataiuly jäne zar zaman aqyndarynyň poeziasyndağy obrazdar jüiesi. *Vestnik Şäkärım universiteta. Seria filologia*, 3(3), 90-103.
- 8 Imanbaeva, S. S., Sandykbaeva, O. D., & Ashirova, A. T. (2019). «Zar zaman» ağymy aqyndarynyň tolğaularyndağy eldik ideiasy. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 173(1), 179-186.
- 9 Hutson, J. (2025). Human-AI collaboration in writing: A multidimensional framework for creative and intellectual authorship. *International Journal of Changes in Education*. <https://doi.org/10.47852/bonviewijce52024908>
- 10 Pan, X., Araujo Oliveira, E., & Ferreira Mello, R. (2025). Exploring human-AI collaboration in educational contexts: Insights from text analysis and authorship identification. In *LAK '25: Proceedings of the 15th International Learning Analytics and Knowledge Conference* (pp. 903-909). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3706468.3706536>
- 11 Wang, Z., & Wang, C. (2025). A posthuman approach to AI literacy. *Computers and Composition*, 76, Article 102933. <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2025.102933>
- 12 Sabdaliyeva, R., Orynkhanova, G., Abildayeva, K., Adilbekova, L., & Auelkhan, K. (2025). Human-AI collaboration in the analysis of literary narratives: A new pedagogical paradigm. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*, 13(4), 899-910. <https://doi.org/10.21533/pen.v13.i4.631>

Аметхан Жанат^{1*}, Аманкулова Лайла²

^{1,2} Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

*e-mail: jianati_888@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕНЕРАТИВНОГО ИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ПОЭЗИИ «ЗАР ЗАМАН» В 8 КЛАССЕ: ПИЛОТНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ

Аннотация. В статье исследуются возможности и риски применения генеративного искусственного интеллекта (ChatGPT GPT-4o) при обучении учащихся 8-х классов одному из самых сложных разделов школьной программы по казахской литературе – поэзии «Зар заман» (Шортанбай Канаев, Дулат Бабатаев, Мурат Мункеев). Цель исследования – эмпирически оценить дидактическую эффективность и потенциальные угрозы использования ИИ на уроках национальной литературы. В одной из средних школ Алматы в течение 6 недель (12 уроков) проводилось пилотное исследование в квазиэкспериментальном дизайне. В экспериментальной группе (n=27) традиционное обучение дополнялось интеграцией элементов ChatGPT, тогда как контрольная группа (n=25) обучалась исключительно по традиционной методике. Качество знаний учащихся оценивалось по авторской 10-балльной рубрике, включающей 6 критериев. Статистический анализ осуществлялся с помощью U-критерия Манна-Уитни. Результаты показали статистически значимый рост ($p < 0,01$) в экспериментальной группе по навыкам «понимание исторического контекста» (+39 %) и «сравнительный анализ» (+48 %). Однако по критерию «самостоятельное мнение» значимых различий выявлено не было ($p > 0,05$), что согласуется с обсуждаемой в международной науке проблемой «академической зависимости» (academic dependency). Кроме того, в ходе исследования были выявлены случаи галлюцинаций (конфабуляции) ИИ, связанные с непониманием национально-исторических и культурных кодов. В заключение авторы отмечают, что генеративный ИИ может служить эффективным вспомогательным инструментом, но это требует строгой модерации со стороны учителя и обязательного выполнения учащимися фактчекинга. В статье, с целью снижения зависимости от ИИ, предложены конкретные модели промптов и стратегия «сначала свое мнение – затем ИИ».

Ключевые слова: генеративный ИИ, поэзия «Зар заман», критическое мышление, академическая зависимость, цифровая дидактика

Ametkhan Zhanat^{1*}, Amankulova Layla²

^{1,2}Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: jianati_888@mail.ru

USING GENERATIVE AI IN TEACHING “ZAR ZAMAN” POETRY IN THE 8TH GRADE: A PILOT STUDY

Abstract. The article examines the possibilities and risks of using generative artificial intelligence (ChatGPT GPT-4o) in teaching one of the most complex sections of the Kazakh literature school curriculum – “Zar Zaman” poetry (Shortanbai Kanaiuly, Dulat Babataiuly, Murat Monkeuly) to 8th-grade students. The aim of the study is to empirically evaluate the didactic effectiveness and potential threats of using AI in national literature lessons. A pilot study with a quasi-experimental design was conducted in a secondary school in Almaty over 6 weeks (12 lessons). In the experimental group (n=27), traditional teaching was supplemented with ChatGPT elements, while the control group (n=25) was taught using only the traditional methodology. The students' learning quality was assessed using an author-designed 10-point rubric covering 6 criteria. Statistical analysis was performed using the Mann-Whitney U test. Results revealed a statistically significant improvement in the experimental group for the skills of “understanding the historical context” (+39%) and “comparative analysis” (+48%) ($p < 0.01$). However, no significant difference was observed for the “independent opinion” criterion ($p > 0.05$), which is consistent with the issue of “academic dependency” discussed in international science. Furthermore, the study identified cases of AI hallucinations (confabulation) due to a lack of understanding of national-historical and cultural codes. In conclusion, generative AI can be an effective supplementary tool, but it requires strict teacher moderation and mandatory fact-checking by students. To reduce AI dependency, the article proposes specific prompt templates and the “own opinion first – then AI” strategy.

Keywords: generative AI, Zar Zaman poetry, critical thinking, academic dependency, digital didactics

Келін түсті 13 мамыр 2026

Авторлар туралы мәлімет

Аметхан Жанат – докторант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: jianati_888@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3150-3562>

Аманкулова Лайла – PhD, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: amankulova.layla74@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3407-9023>

Информация об авторах

Аметхан Жанат – докторант, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан, e-mail: jianati_888@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3150-3562>

Аманкулова Лайла – PhD, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан, e-mail: amankulova.layla74@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3407-9023>

Information about the authors

Ametkhan Zhanat – Doctoral student, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: jianati_888@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3150-3562>

Amankulova Layla – PhD, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: amankulova.layla74@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3407-9023>